RICHARD NIKISCHER

SPRÁVA Z VÝSKUMU REGIONÁLNEJ IDENTITY OBYVATEĽOV SLOVENSKA

NIKISCHER, R. (2014): Report on research on the regional identity of the inhabitants of Slovakia. Informace ČGS, 33, 2, pp. 23–35. – This paper presents and discusses the main research findings on the regional identity of the inhabitants of Slovakia. Analysis of regional consciousness of the inhabitants relies on data from Eurobarometer 73.3 and Focusbus 12/2013 surveys; information is also drawn from in-depth interviews with the mayors of several Slovak villages.
KEY WORDS: regional identity – regional consciousness – traditional region

Článok vznikol v rámci projektu ISSP 2013 – Národní identita III (LG12023), ktorý podporilo Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, s podporou grantu GA UK Regionální identita v slovensko-polském pohraničí (č. 587712) a grantu GA ČR Formování územních identit v oblastech s intenzivně přeměněnou krajinou: příklad severozápadních Čech (č. P404/12/1112).

1. Úvod

Regióny sú objektom štúdia geografie už od jej sformovania sa do podoby modernej vedeckej disciplíny. Kým spočiatku boli regióny chápané predovšetkým ako naturálne dané entity, od 80. rokov minulého storočia sú čoraz častejšie považované za dynamické sociálne konštrukcie (viď Paasi 2002a, 2002b). Výskum regionálnych identít nie je ničím iným než výskumom regiónov, procesu ich vzniku, transformácie či zániku ako sociálnych konštrukcií naviazaných na kolektívne vedomie – povedomie. Termín „identita" je používaný v spojení s večným filozofickým problémom jednoty, diverzity (resp. jednoty v rámci diverzity a diverzity v rámci jednoty) a zmeny (Brubaker, Cooper 2000). V súvislosti s výskumom regiónov sa v terminologickom slovníku geografov presadzuje najmä od nástupu novej regionálnej geografie, pričom zdôrazňuje práve dynamikou spoločnosti a sociálneho diskurzu podmienenú dynamiku regionálnych štruktúr (ich zmenu v čase) a zložitý charakter regionálnej štruktúry sveta, resp. relatívnu povahu vnímanej jednoty/diverzity priestoru. Ku konceptualizácii regionálnej identity a následnej operacionalizácii tohto konceptu zásadným spôsobom prispel fínsky geograf Anssi Paasi, ktorý vo svojom rozsiahlom článku Inštitucionalizácia regiónov (1986) zadefinoval dve hlavné dimenzie každej regionálnej identity, regionálne povedomie a identitu regiónu, čím utvoril predpoklad pre vytvorenie teórie inštitucionalizácie regiónov – prostredníctvom nej je podchytená už zmienená dynamika regionálnych štruktúr (viac Nikischer 2014a).

Vzhľadom na to, že českú geografiu možno len sotva označiť za poprednú zástupkyňu tej svetovej, je tuzemský výskum regionálnych identít na pomerne vysokej úrovni, pričom si v akademických kruhoch získava čoraz viac priaznivcov. Regionálne povedomie obyvateľov Česka na základe údajov z veľkých sociologických prieskumov analyzujú napr. Vlachová a Řeháková (2004, 2009), Plecitá (2012), Nikischer (2013), rozšírený je výskum krajinských (zemských)

identít, ktorým sa venuje napr. Daněk (1993), Siwek a Kaňok (2000), Siwek, Bogdová (2007), Chromý, Kučerová, Kučera (2009), lokálnu identitu obyvateľstva diskutuje Nedomová (1995), Herová (2004), percepciu regiónov a ich hraníc Semian (2012), Šerý a Šimáček (2013), regionálnu identitu obyvateľov prihraničných a periférnych oblastí Chromý a Janů (2003), Zich (2003), Chromý, Skála (2010), teoretické otázky problematiky územných identít Vencálek (1998), Chromý (2003), Heřmanová, Chromý a kol. (2009) a ďalší. Na Slovensku výskum regionálnych identít oproti jeho bývalému federálnemu partnerovi zaostáva (trochu paradoxne vzhľadom na nižšiu mieru teritoriálnej homogenity Slovenska; pozri Nikischer 2014b), pričom trpí najmä slabou teoreticko-metodologickou ukotvenosťou. Prekonať tento stav sa v posledných rokoch snažili napr. Bucher a Kunáková (2010), Bucher (2012), Mikuš (2012), Bucher, Matlovič, Lukáčová a kol. (2013) či Kasala (2008, 2012), ktorý sa však primárne zameriava na koncept identity miesta.

Prezentovaný príspevok má za cieľ aspoň čiastočne zaplniť medzeru vo výskume regionálnych identít na Slovensku, pričom prináša základné výsledky z troch výskumov regionálneho povedomia obyvateľov Slovenska, pojednáva teda najmä o prvej dimenzii regionálnej identity, ktorá podľa Paasiho (2003) predstavuje multimierkovú identifikáciu ľudí s tými inštitucionálnymi praktikami, diskurzom a symbolikou, ktoré sú vyjadrením „štruktúr očakávaní" inštitucionalizovanými ako súčasť procesu, ktorý nazývame „región" (inými slovami, v príspevku je diskutovaný vzťah obyvateľov Slovenska k regionálnym celkom rôznej mierky). Každému z týchto troch výskumov je v rámci článku venovaná krátka samostatná stať. State sú radené v závislosti od miery extenzity daného výskumu regionálneho povedomia, od extenzívneho celoeurópskeho sociologického prieskumu po intenzívny výskum založený na pološtruktúrovaných hĺbkových rozhovoroch. V prvej z nich je regionálna identita obyvateľov Slovenska analyzovaná na základe sekundárnych dát pochádzajúcich z Eurobarometra 73.3 (European Commission 2012). Dáta z prieskumného programu Eurobarometer zostávajú pri výskumoch regionálnych identít do veľkej miery opomenuté, a to aj napriek tomu, že na úrovni národných populácií poskytujú množstvo validných informácií týkajúcich sa lokálneho, regionálneho (v zmysle subnárodného), národného a európskeho povedomia obyvateľstva. V druhej stati sú prezentované základné výsledky z omnibusového výskumu Focusbus (Focus 2013) realizovaného na území Slovenska v roku 2013. Výskum mal za cieľ zistiť mieru ukotvenia jednotlivých regiónov (a ich typov) vo vedomí obyvateľstva. V záverečnej časti príspevku sú prezentované vybrané výsledky výskumu regionálnych identít na severnom Slovensku, ktorý bol realizovaný formou hĺbkových rozhovorov so starostami obcí (október 2013). Predstavené sú predovšetkým tie výsledky, ktoré sa dotýkajú problémov diskutovaných v prvých dvoch kapitolách.

2. Základné aspekty regionálnej identity obyvateľov Slovenska: Čo hovorí Eurobarometer?

Údaje z Eurobarometra (ďalej aj EB) nám umožňujú analyzovať mieru regionálneho povedomia v jednotlivých krajinách Európskej únie, podobné analýzy

umožňujú napr. aj dáta z medzinárodného výskumného programu ISSP (pozri Plecitá 2012, Nikischer 2013), v rámci ktorého je prieskum realizovaný aj v mimoeurópskych krajinách. V tejto stati vychádzam z dát z EB 73.3 „Národná a európska identita, elektromagnetické polia a zdravie", zber údajov bol realizovaný v dňoch 12. 3. – 1. 4. 2010. Jednotliví respondenti boli zvolení na základe viacstupňového náhodného výberu, ich dotazovanie prebiehalo formou face-to-face interview. Na Slovensku bolo realizovaných 1030 rozhovorov (GESIS 2012). Pri prieskumoch Eurobarometra sú vždy výskumné vzorky (a príslušné post-stratifikačné váhy) konštruované tak, aby boli reprezentatívne vzhľadom k celonárodným populáciám jednotlivých krajín (preto o nich hovoríme aj ako o tzv. „národných vzorkách"). Pokiaľ tieto ďalej parcializujeme za účelom analýzy časti obyvateľstva zodpovedajúceho určitým kritériám (veľkosť sídla, región bydliska, vek, vzdelanie respondenta a pod.), nie sú výsledné dielčie vzorky (napr. respondenti z NUTS II Stredné Slovensko) k daným základným súborom (obyvatelia NUTS II Stredné Slovensko a pod.) absolútne reprezentatívne. Túto skutočnosť treba mať na pamäti najmä pri nasledujúcich diskusiách o miere regionálneho povedomia v konkrétnych regiónoch (uvedené platí aj pre ďalšiu kapitolu a prieskum Focusbus).

Miere regionálneho povedomia obyvateľstva je venovaná otázka QB13, ktorá bola v rámci EB 73.3 respondentom predkladaná v dvoch verziách (každý respondent odpovedal iba na jednu verziu otázky v závislosti od toho, akú verziu dotazníka obdržal). Ak opýtaný odpovedal na otázku verzie A, určoval intenzitu svojho vzťahu k „svojej" obci alebo kraju, pokiaľ odpovedal na otázku verzie B, vyjadroval vzťah k obci, kraju, „kde žije". Počet respondentov, ktorí odpovedali na otázku verzie A alebo B bol približne rovnaký (verzia A – 49,6 %, verzia B – 50,4 %). Otázka mala nasledujúce znenie:

Ľudia sa môžu cítiť rôzne spätí so svojou dedinou, obcou, mestom, so svojím krajom, krajinou alebo Európskou úniou. Povedzte, prosím, do akej miery sa cítite spätý(á)…

1. S Vaším mestom/s Vašou obcou/dedinou (verzia A) / S mestom/obcou/dedinou, kde žijete (verzia B)
2. S Vaším krajom (A) / S krajom, kde žijete (B)
3. So Slovenskom (A i B)
4. S Európskou úniou (A i B)

Pri každom bode mali opýtaní k dispozícii týchto päť možných odpovedí: a) Úzko spätý, b) Dosť spätý, c) Nie veľmi spätý, d) Vôbec nie spätý, e) Neviem.

Mieru lokálneho, subnárodného[1] a národného povedomia obyvateľov Slovenska či jednotlivých sociálnych kategórií môžeme sledovať na grafe 1. Obr. 1 zase predstavuje priestorovú diferenciáciu miery regionálneho povedomia na úrovni regiónov NUTS II.

[1] Resp. regionálneho, avšak v závislosti od kontextu je v niektorých prípadoch vhodnejšie používať označenie „subnárodné povedomie" (ak hovoríme o vzťahu obyvateľstva k subnárodným regionálnym celkom), nakoľko výraz „regionálne povedomie" býva používaný aj ako označenie generálneho konceptu vyjadrujúceho vzťah obyvateľov k regiónom všeobecne (bez ohľadu na typ, mierku, resp. hierarchickú úroveň regiónu). Používaním výrazu subnárodné povedomie tak môžeme predchádzať terminologickému zmätku.

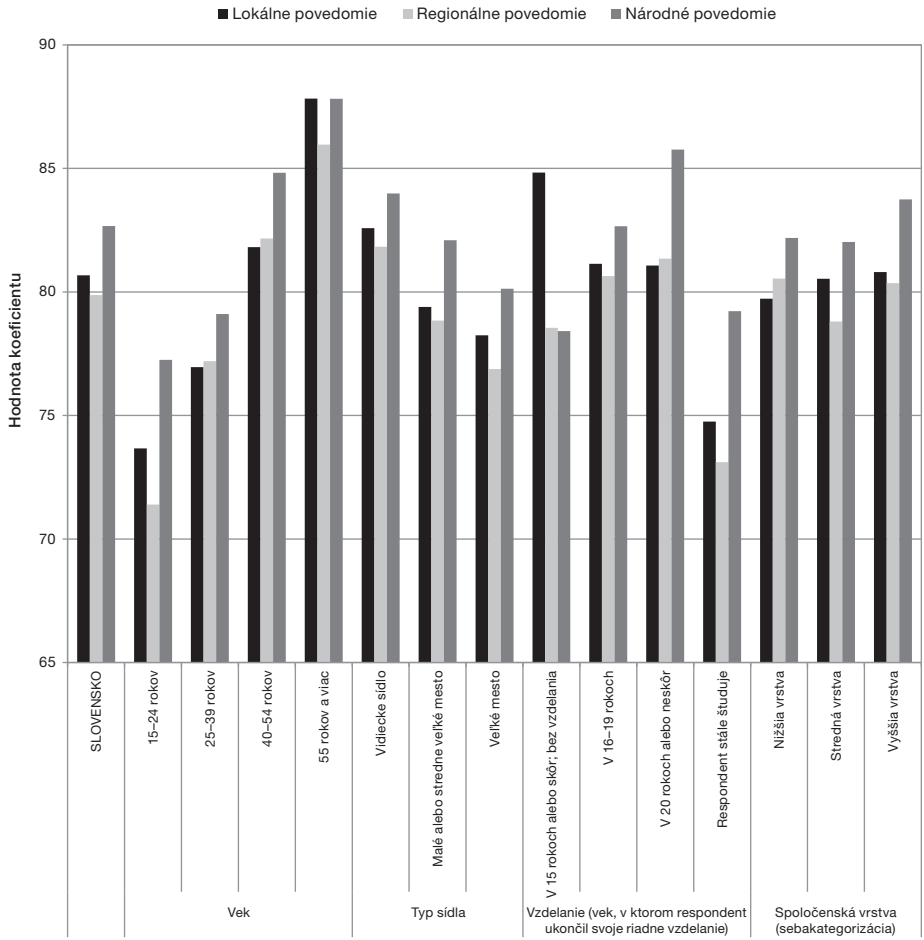

Graf 1 – Miera lokálneho, regionálneho (subnárodného) a národného povedomia obyvateľov Slovenska a jednotlivých sociálnych kategórií.
Pozn.: Miera európskeho povedomia nie je zobrazená, nakoľko je príliš nízka a jej zaradenie by značne znížilo možnosti vizuálnej komparácie ostatných sledovaných veličín. Miera povedomia je vyjadrená prostredníctvom koeficientu dosahujúceho hodnoty 0–100, pričom hodnota 0 zodpovedá žiadnemu povedomiu a hodnota 100 ideálnemu povedomiu (úplnej spätosti všetkých obyvateľov daného regiónu s ním). Výpočet koeficientu bol nasledovný: (podiel respondentov (%), ktorí sú s daným územím úzko spätí * koef. 1,00) + (podiel respondentov, ktorí sú s územím dosť spätí * 0,66) + (podiel respondentov, ktorí sú s územím nie veľmi spätí * 0,33) + (podiel respondentov, ktorí nie sú s územím vôbec spätí * 0). Do výpočtu vstúpili iba validné odpovede respondentov (bez tých, čo odpovedali „neviem“). Zaradenie opýtaných do spoločenskej vrstvy prebiehalo formou sebakategorizácie. Respondenti určovali spoločenskú vrstvu, do ktorej patria, na škále od 1 do 10 (1 – najnižšia vrstva spoločnosti, 10 – najvyššia vrstva). Nižšia vrstva je definovaná ako agregát opýtaných, ktorí na škále zvolili hodnoty 1–4, stredná ako tí, čo označili 5–6 a vyššia ako respondenti, čo zvolili hodnoty 7–10.
Zdroj: European Commission (2012).

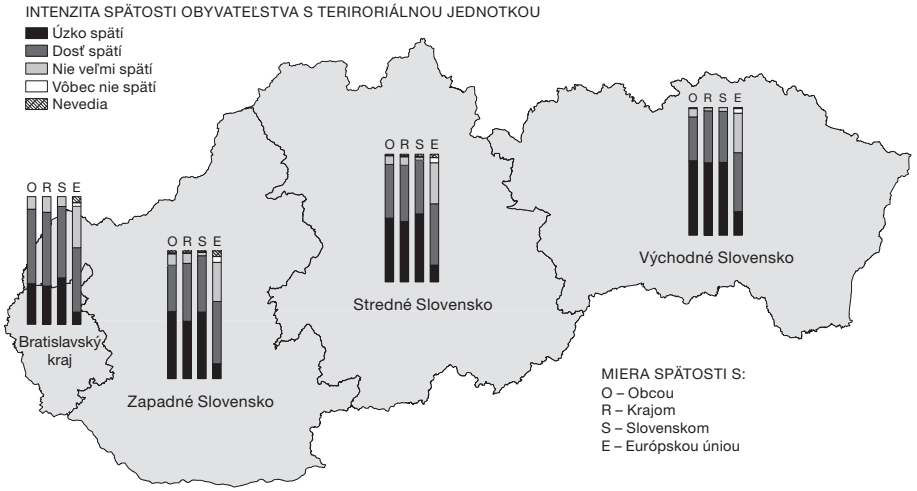

Obr. 1 – Vzťah obyvateľov regiónov NUTS II k teritoriálnym celkom.
Zdroj: European Commission (2012), Nikischer (2014b).

Potvrdzuje sa, že na Slovensku miera lokálneho a národného povedomia mierne prevyšuje mieru povedomia regionálneho, aspoň čo sa týka vzťahu respondentov ku krajom[2] (podobne Bodnárová 1997, Piscová 2000, Bucher 2012, Plecitá 2012, Nikischer 2013). Zistená miera regionálneho povedomia by bola pravdepodobne vyššia, keby sa sledoval vzťah obyvateľov priamo k tradičným regiónom Slovenska, ku ktorým majú Slováci bližší vzťah než k „umelým" krajským celkom (viď ďalšie state). U obyvateľov vo veku 25–54 rokov je však miera regionálneho povedomia približne rovnaká ako lokálneho, bližší vzťah k obci než k regiónu majú iba najmladší a najstarší obyvatelia Slovenska (čo môže súvisieť s ich menšou priestorovou mobilitou, ako aj s tým, že existenciu, resp. kompetencie krajov vnímajú intenzívnejšie ekonomicky aktívni obyvatelia). Najvyššia je miera národného povedomia, čo je pre teritoriálne homogénne národné štáty typické, rozdiel medzi mierou regionálneho a národného povedomia však nie je taký značný ako v krajinách, kde je spomínaná homogenita ešte výraznejšia (napr. Poľsko, Maďarsko). Bližší vzťah k územným celkom všeobecne je typický pre staršie obyvateľstvo – pre starších ľudí predstavuje územie vhodnú platformu identifikácie, pretože s pribúdajúcim vekom častokrát klesajú možnosti identifikovať sa so spoločenskými skupinami vytvorenými na inej báze (napr. s pracovným kolektívom či rodinou; Nikischer 2014b).

Zaujímavá je výnimočne vysoká miera lokálneho povedomia najmenej vzdelaných obyvateľov, ktorí sú vo všeobecnosti charakteristickí nižšou priestorovou mobilitou a v mnohých prípadoch silnou naviazanosťou na bezprostredné

[2] V dotazníku nebolo presne definované, čo si majú respondenti pod „krajom" predstaviť. „Kraj" totiž možno chápať ako administratívny celok (samosprávny kraj), ale aj ako synonymum výrazu „oblasť". Domnievam sa, že pri prieskume dominovala prvá možnosť, nakoľko v rámci diskurzu v súčasnosti prevláda stotožnenie „kraja" so samosprávnym krajom.

okolie. Môžeme vidieť, že spätosť obyvateľstva s územnými celkami spravidla klesá so stúpajúcou veľkosťou sídla (aj Bodnárová 1997), čo okrem iného súvisí s vyššou mierou anonymity a vyšším podielom alochtónneho obyvateľstva vo väčších sídlach. Najvyššou mierou lokálneho a regionálneho povedomia sú charakteristickí obyvatelia východného Slovenska, najnižšou naopak obyvatelia Bratislavy a jej okolia, čo do značnej miery zodpovedá i zisteniam vyplývajúcim z analýzy údajov z programu ISSP (Nikischer 2013). Na východnom Slovensku je miera regionálneho povedomia dokonca približne rovnaká ako miera povedomia národného, čo okrem relatívne vysokej miery inštitucionalizácie niektorých tradičných regiónov zrejme súvisí aj s pomerne silným ukotvením „východoslovenskej" identity vo vedomí obyvateľov.

3. Percepcia subnárodných regiónov a ich ukotvenie vo vedomí obyvateľov: výsledky výskumu Focusbus

Miera inštitucionalizácie jednotlivých regiónov (v istom zmysle miera ich spoločenského významu) je okrem (ne)existencie formálnych regionálnych inštitúcií daná i mierou ukotvenia konkrétnych regiónov vo všeobecnom povedomí. V ideálnom prípade je miera „formálnej" inštitucionalizácie daného regiónu v súlade s mierou regionálneho povedomia jeho obyvateľstva, tzn., že čím vyššia je miera ukotvenia regiónu vo vedomí miestnych obyvateľov a čím silnejší je vzťah týchto obyvateľov k nemu, tým rozvinutejšia je sieť formálnych inštitúcií regiónu vrátane ich kompetencií. Vzájomný dialektický vzťah regionálneho povedomia a identity regiónu síce spôsobuje, že sa vývoj regiónov z dlhodobej perspektívy v hrubých líniách riadi vyššie uvedeným vzťahom, kvôli zásahom „zhora" je však často skokovitý (viď vznik regiónu „zhora" – top-down), pričom dochádza k vychýleniu rovnováhy medzi mierou regionálneho povedomia a mierou (formálnej) inštitucionalizácie daného regiónu. Pokiaľ majú byť regióny vznikajúce „zhora" stabilné v čase, je nevyhnutné postupne formovať regionálne povedomie ich obyvateľstva (napr. prostredníctvom pedagogiky priestoru; Newman, Paasi 1998). V opačnom prípade spravidla časom dochádza k nastoleniu kvázi rovnováhy medzi regionálnym povedomím a identitou regiónu druhým možným spôsobom, teda deinštitucionalizáciou takéhoto regiónu, ktorá môže mať v krajnom prípade podobu jeho úplného zániku.

V rámci regionálnej štruktúry Slovenska možno za regióny, ktoré vznikli „zhora", označiť už spomínané kraje, ich ustanoveniu totiž nepredchádzala existencia príslušného regionálneho povedomia. Ešte ani dnes, 18 rokov od svojho vzniku (súčasné kraje vznikli v roku 1996, samosprávne kompetencie získali v roku 2002), nepredstavujú kraje regióny najvýraznejšie zakorenené v povedomí obyvateľov Slovenska (graf 2), i keď v tomto smere existujú medzi jednotlivými krajmi (obr. 2) a tradičnými regiónmi (tab. 1) pomerne výrazné rozdiely. Keď sa obyvateľov Slovenska opýtame, v akom regióne žijú, vo väčšine prípadov definujú tento priestor ako jeden z tradičných regiónov Slovenska (graf 2). Prezentované údaje pochádzajú z prieskumu realizovaného formou face-to-face rozhovorov na celom území Slovenska v decembri 2013 na reprezentatívnej vzorke 1032 respondentov vo veku 18 rokov a viac. Respondenti odpovedali na otvorenú otázku v znení: „V akom regióne žijete?"

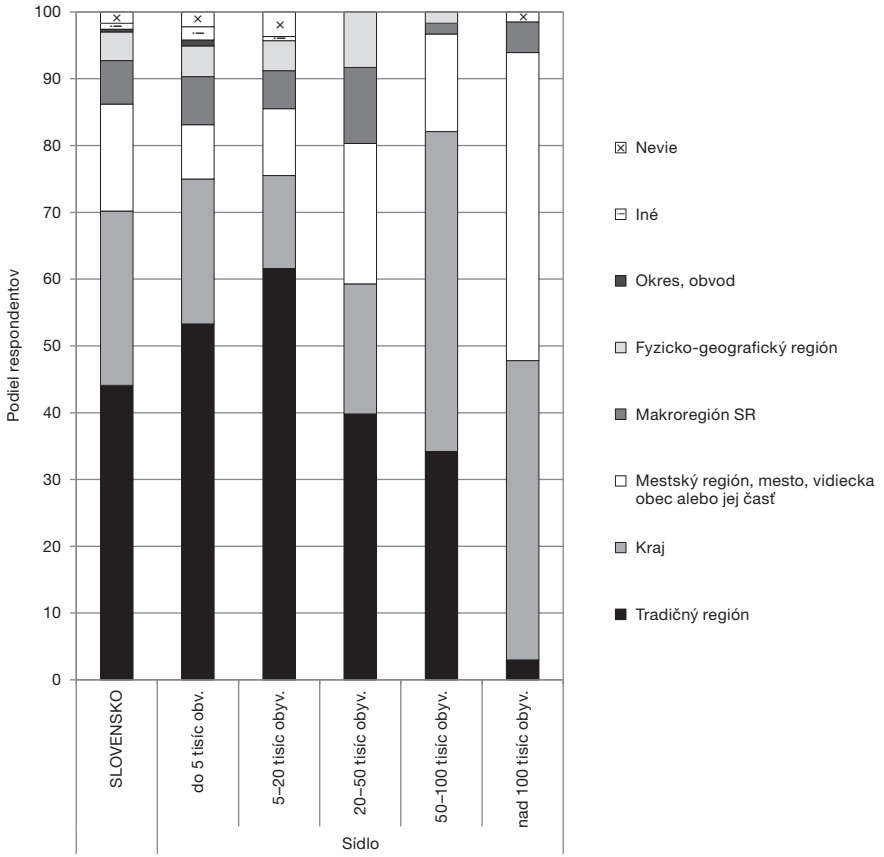

Graf 2 – Regióny, „v ktorých žijú“ obyvatelia Slovenska a jednotlivých obcí podľa ich veľkostnej kategórie.
Pozn.: Zobrazený je typ regiónu, ktorý konkrétny respondent uviedol ako región, v ktorom žije. Fyzicko-geografický región je charakterizovaný ako jednotka sociálnej organizácie priestoru, ktorej identita (viď Paasi 1986, 2002a) je zviazaná predovšetkým s konkrétnymi fyzicko-geografickými štruktúrami (napr. Podunajská nížina, Javorníky, Rajecká kotlina a pod.; nie Tatry, Podunajsko alebo Podpoľanie, ktoré sú považované za tradičné regióny). Makroregión Slovenska predstavuje rozsiahlu regionálnu jednotku definovanú prostredníctvom svetovej strany (východné, západné, juhovýchodné Slovensko a pod.). Mestský región je definovaný ako konkrétne mestské centrum so zázemím alebo iba ako zázemie tohto mesta (napr. Prievidzsko, Novozámocko, okolie Levíc). Tradičné regióny Slovenska možno charakterizovať ako rôzne kultúrno-historické regióny, ktoré spája najmä to, že sú už „tradičnou“ súčasťou spoločenského diskurzu. Príklad vymedzenia tradičných regiónov predstavuje obr. 3.
Zdroj: Focus (2013).

Vidíme, že väčšina obyvateľov Slovenska uvádza ako svoj domovský región jeden z tradičných regiónov Slovenska (44,1 %) a nie kraj (26,1 %) či dokonca región iného typu (spolu 28,1 %). Možno až prekvapujúco nízke percento respondentov nedokázalo na otázku odpovedať (1,7 %). Potvrdzuje sa, že najhlbšie ukotvenými subnárodnými regiónmi v povedomí obyvateľov Slovenska sú tradičné regióny, identifikácia obyvateľov s krajmi je podstatne slabšia. Práve

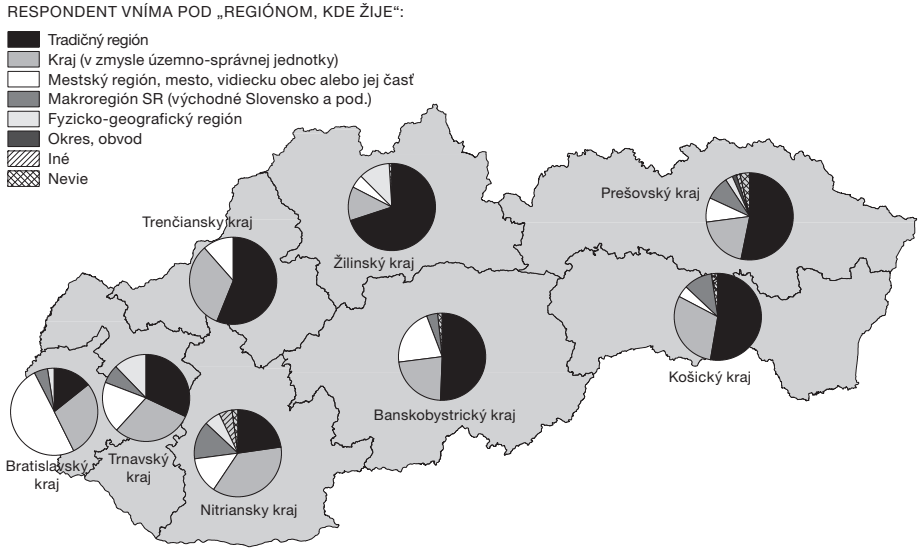

Obr. 2 – Identifikácia obyvateľov s danými typmi regiónov podľa jednotlivých krajov Slovenska. Zdroj: Focus (2013).

Obr. 3 – Tradičné regióny Slovenska.
Pozn.: Zobrazené rozdelenie Slovenska na tradičné regióny bolo podkladom pre definovanie regiónu bydliska respondenta (viď tab. 1). Malo by však byť vnímané iba ako jedna z početných alternatív delenia územia Slovenska na tradičné regióny. Väčšina týchto regiónov má totiž výrazne variabilný územný tvar a hranice medzi nimi spravidla nemajú ostrý, líniový charakter, ale skôr podobu prechodnej zóny. Navyše exaktná definícia „tradičného regiónu“ neexistuje, pri heuristike dostupnej literatúry sa môžeme stretnúť s rozličnými zoznamami tradičných regiónov Slovenska. Diskutabilná je vždy i daná miera generalizácie pri ich vymedzovaní (napr. Tatry, resp. Tatranský región a Zamagurie možno považovať za subregióny Spiša, Kysuce možno vnímať ako súčasť Horného Považia, Horný a Dolný Zemplín môžeme považovať za jeden tradičný región Zemplín, Liptov zas možno rozdeliť na Horný a Dolný Liptov a pod.).
Zdroj: Kolektív autorov (2005), Slimák (2007), vlastné úpravy.

Tab. 1 – Identifikácia obyvateľov vybraných tradičných regiónov Slovenska s danými typmi regiónov (%).

Región bydliska respondenta	Tradičný región	Kraj	Mestský región, mesto alebo jeho časť
Orava	100,0	0,0	0,0
Liptov	100,0	0,0	0,0
Spiš	100,0	0,0	0,0
Záhorie	90,4	3,2	3,0
Turiec	76,5	0,0	10,9
Gemer	75,1	0,0	15,9
Dolný Zemplín	68,2	13,7	4,5
Horná Nitra	61,3	21,3	17,4
Šariš	59,6	23,4	1,7
Kysuce	56,5	43,5	0,0
Novohrad	51,2	11,6	33,5
Horné Považie	44,9	18,0	6,6
Hont	43,7	25,4	15,6
Horehronie	41,7	44,9	6,6
Horný Zemplín	38,3	11,8	17,2
Tekov	30,7	11,9	17,1
Abov	24,5	57,2	4,4
Slovensko	44,1	26,1	16,0

Pozn.: Uvedený je percentuálny podiel respondentov z jednotlivých tradičných regiónov, ktorí vyjadrili príslušnosť k danému typu regiónu. V tabuľke sú sledované tri najčastejšie zmieňované kategórie (typy) regiónov v rámci celého Slovenska. Pri interpretácii prezentovaných štatistík treba mať na pamäti, že sa početnosti opýtaných za jednotlivé tradičné regióny pohybovali na úrovni niekoľkých desiatok respondentov. V niektorých prípadoch nemusel respondent uviesť región, v ktorom žije, správne (ostatne, teritoriálne vymedzenie tradičných regiónov je vo všeobecnosti diskutabilné, rovnako ako aj ich počet), resp. mohol použiť alternatívny názov regiónu, počet týchto prípadov bol však nízky.
Zdroj: Focus (2013).

nízka miera identifikácie obyvateľstva s celkami súčasného územnosprávneho členenia SR, ktorého vznik nenadviazal na žiadne existujúce regionálne identity (snáď s výnimkou Bratislavského kraja), je jedným z dôvodov častých diskusií na tému jeho zmien. Zvažujú sa modely s nižším počtom krajov (spravidla 3+Bratislava), ktorých teritoriálna delimitácia by približne zodpovedala makroregiónom Slovenska (západ – stred – východ), na tieto je naviazané určité regionálne povedomie (najmä na východnom Slovensku), alebo modely s vyšším počtom krajov, ktoré by boli viac konformné s jednotlivými tradičnými regiónmi (napr. Nižňanského (2005) model 12 krajov). Na grafe 2 môžeme pozorovať značný vplyv veľkosti obce bydliska respondenta na mieru identifikácie s daným typom regiónu. Príslušnosť k tradičným regiónom vyjadrovali najmä obyvatelia vidieckych obcí a menších miest. S krajmi sa oveľa častejšie identifikovali obyvatelia regionálnych centier s 50–100 tisíc obyvateľmi, ktoré sú prevažne krajskými mestami. Podobne sa vyjadrovali aj obyvatelia Bratislavy a Košíc, Bratislavčania sa často identifikovali aj so samotným mestom či jeho

bližším okolím (Bratislavu, resp. Bratislavu a okolie však možno klasifikovať aj ako tradičný región).

Analýza priestorovej diferenciácie vo vnímaní subnárodných regiónov, resp. v identifikácii s nimi ukazuje, že príslušnosť k tradičným regiónom vyjadrujú v najvyššej miere obyvatelia Žilinského kraja (obr. 2), v ktorom sa nachádzajú tradičné regióny na vyššom stupni inštitucionalizácie (napr. Liptov, Orava, Turiec) hlboko zakotvené vo vedomí tamojšieho obyvateľstva (tab. 1). Liptov či Oravu označili ako „región, kde žijú" dokonca všetci respondenti z liptovských, resp. oravských obcí (pre priestorové vymedzenie tradičných regiónov pozri obr. 3). Podobne sa v Prešovskom kraji vyjadrili opýtaní zo Spiša, na západnom Slovensku sa ako jediný silno zakotvený tradičný región vo vedomí obyvateľstva javí Záhorie. Výsledky výskumu potvrdzujú, že na najvyššom stupni inštitucionalizácie sú regióny ako Liptov, Spiš, Orava, Turiec či Záhorie, teda tradičné regióny, ktorých názvy najviac rezonujú aj v rámci bežnej či mediálnej komunikácie na Slovensku. Na východnom Slovensku (Prešovský a Košický kraj) taktiež pretrváva pomerne silná východoslovenská identita, že žijú na „východnom Slovensku" uviedli napr. viacerí obyvatelia Zemplína. To však ešte neznamená nízku mieru inštitucionalizácie regiónu Zemplín, skôr túto skutočnosť treba chápať v tom zmysle, že sa na východnom Slovensku pridáva k identitám tradičných regiónov ešte ďalšia relatívne silná východoslovenská identita.

4. Regionálna identita obyvateľov Slovenska: záverečné slovo pre lokálne elity

Na existenciu východoslovenskej identity upozorňuje aj starosta obce Zemplínske Hámre: „Najlepšie vyjadrenie tohto nášho regiónu by bolo práve jeho stotožnenie s pojmom východné Slovensko, pretože ono v sebe obsahuje špecifiká, ktoré sa aj jednotlivých častí, tých mikroregiónov, dotýkajú." A pokračuje: „Keď sa človeka z východu spýtate odkiaľ je, často povie, že je Východniar, toto dosť funguje." Starosta zároveň vyjadruje nostalgiu za niekdajším územnosprávnym členením, ktoré nedelilo východné Slovensko na dve polovice, ako je tomu dnes: „Dôležitú úlohu v živote obyvateľov zohrávali kraje, ale kraje v tom pôvodnom členení, ako bol Východoslovenský kraj, ľudia to brali a akceptovali to. Dneska je Východoslovenský kraj rozdelený na Prešovský a Košický kraj, nemá to ani hlavu ani pätu. Ľudia vôbec nevnímajú tieto nové samosprávne celky, zas budú voľby deviateho novembra a tá účasť bude veľmi nízka. Nevnímajú to ľudia pozitívne, nehlásia sa k týmto samosprávnym celkom."

Hĺbkové rozhovory so starostom Zemplínskych Hámrov a so starostami ďalších 7 obcí vznikli v rámci výskumu regionálnych identít na severnom Slovensku koncom októbra 2013. Každá obec, v ktorej bol vedený rozhovor, zastupovala jeden z tradičných regiónov severného Slovenska. Zvolené boli veľkostne podobné obce, ktoré vo svojom názve nesú názov daného tradičného regiónu (túto podmienku nespĺňala obec Matiašovce na Zamagurí a sčasti i Hlboké nad Váhom na Hornom Považí) a zároveň neležia na pomedzí tradičných regiónov, ale skôr v centrálnej časti konkrétneho regiónu.

Keď sme sa starostov pýtali, v akom regióne leží ich obec, vo väčšine prípadov uvádzali jej príslušnosť k danému tradičnému regiónu, častokrát ešte

špecifikovali časť tohto regiónu, resp. subregión tradičného regiónu – Horný Šariš (obec Šarišské Dravce), Horný Zemplín (Zemplínske Hámre), Turiec (Turčianska Štiavnička), Zamagurie (Matiašovce), Orava (Oravský Podzámok) a pod. Vyslovili sa tiež, že obyvatelia obcí sa najviac identifikujú práve s týmto typom regiónov: „Identifikujú sa s Oravou jednoznačne, lebo tá je historicky daná, tá tu bola, aj keď sa menili jej hranice nejakým spôsobom. Viete, myslím si, že tie kraje berú ľudia ako takú nutnosť, ako keď vám niekto niečo nariadi zhora." (Oravský Podzámok). „Povedal by som, že tá identifikácia s krajom je problém. Nezžili sme sa stále s tou VÚC-kou v tej Žiline a ťažko povedať, čo bude ďalej. Ale myslím si, že aj v minulosti, keď bola centrom kraja Banská Bystrica, tak tá identifikácia bola skôr s tým okresom (územie okresu vtedy korešpondovalo s tradičným vymedzením Liptova; pozn. aut.), ten kraj je človeku už taký vzdialenejší." (Liptovská Štiavnica).

Porovnávať mieru regionálneho povedomia medzi jednotlivými tradičnými regiónmi sa odvážili iba niektorí starostovia: „Najsilnejšie je to tam, kde sú zachované tie prirodzené hranice. Je možné, že Liptáci a Oraváci viacej držia pohromade a bazírujú viacej na tej príslušnosti k regiónu. Myslím si, že tu, Šariš, Zemplín, že tu je to také slabšie a pri tých južných hraniciach je to ešte slabšie, pretože tam sú Maďari a Slováci, tam sa to delí takýmto spôsobom." (Zemplínske Hámre).

Záverečné slovo prenecháme jednému zo starostov, ktorý dodáva, a možno s ním len súhlasiť, že akékoľvek územnosprávne členenie, ktoré neberie ohľad na existujúce regionálne identity, nemožno považovať za najšťastnejšie: „Legislatíva pripustila dehonestáciu a potieranie týchto subnárodných identít, pretože sa vytvorili kraje, ktoré absolútne nerešpektovali tieto subnárodné identity a doslova zmiešali hrušky s jablkami. Vytvorili sa kraje, ktoré ľudí dodnes iritujú, pretože nebola rešpektovaná pôvodná identita."

Literatúra:

BODNÁROVÁ, B. (1997): Teritoriálne aspekty národnej identity. In: Piscová, M. a kol.: Aspekty národnej identity a národná identita v strednej Európe. Záverečná správa. Sociologický ústav SAV, Bratislava, s. 22–35.

BRUBAKER, R., COOPER, F. (2000): Beyond identity. Theory and Society, 29, č. 1, s. 1–47.

BUCHER, S. (2012): Samosprávne kraje na Slovensku – formovanie identity a inštitucionalizácia v kontexte integrácie do Európy regiónov. Dizertačná práca. FHPV PU, Prešov, 225 s.

BUCHER, S., KUNÁKOVÁ, L. (2010): Identita ako kontext geografického výskumu: teoreticko-metodologický rámec. Geografická revue, 6, č. 1, s. 6–23.

BUCHER, S., MATLOVIČ, R., LUKÁČOVÁ, A. a kol. (2013): The perception of identity through urban toponyms in the regional cities of Slovakia. Anthropological Notebooks, 19, č. 3, s. 23–40.

DANĚK, P. (1993): Moravian and Silesian Nationalities: a New Phenomenon in the Ethnic Map of the Czech Lands? GeoJournal, 30, č. 3, s. 249–254.

European Commission (2012): Eurobarometer 73.3. GESIS Data Archive, Köln. http://info1.gesis.org/dbksearch19/SDesc2.asp?no=5233&tab=0&ll=10&notabs=&af=&n=&search=Eurobarometer&search2=&db=E (cit. 7. 1. 2014).

Focus (2013): FOCUSBUS 12/2013. Agentúra FOCUS, Bratislava.

Gesis (2012): Eurobarometer 73.3 – Variable Report. GESIS, Köln. http://info1.gesis.org/dbksearch19/SDesc2.asp?no=5233&tab=0&ll=10&notabs=&af=&nf=1&search=Eurobareter&search2=&db=E (cit. 20. 1. 2014).

HEROVÁ, I. (2004): Lokální identita obyvatel českého venkova. In: Sborník prací z mezinárodní vědecké konference APXIII.: Trvale udržitelný rozvoj agrárního sektoru: výzvy a rizika. ČZU v Praze, Praha, s. 399–403.
HEŘMANOVÁ, E., CHROMÝ, P. a kol. (2009): Kulturní regiony a geografie kultury. ASPI, Praha, 348 s.
CHROMÝ, P. (2003): Formování regionální identity: nezbytná součást geografických výzkumů. In: Jančák, V.; Chromý, P.; Marada, M. (eds.): Geografie na cestách poznání. UK v Praze, Praha, s. 163–178.
CHROMÝ, P., JANŮ, H. (2003): Regional identity, activation of territorial communities and the potential of the development of peripheral regions. Acta Universitatis Carolinae – Geographica, 38, č. 1, s. 105–117.
CHROMÝ, P., KUČEROVÁ, S., KUČERA, Z. (2009): Regional Identity, Contemporary and Historical Regions and the Issue of Relict Borders – the Case of Czechia. In: Heffner, K. (ed.): Historical Regions Divided By the Borders: Cultural Heritage and Multicultural Cities. Region and Regionalism 9, 2. Państwowy Instytut Naukowy – Instytut Śląski w Opolu, Opole, s. 9–19.
CHROMÝ, P., SKÁLA, J. (2010): Kulturněgeografické aspekty rozvoje příhraničních periferií: analýza vybraných složek územní identity obyvatel Sušicka. Geografie, 115, č. 2, s. 223–246.
KASALA, K. (2008): Teoreticko-metodologické východiská výskumu identity lokality. Acta geographica Universitatis Comenianae, 50, s. 155–168.
KASALA, K. (2012): Meniaca sa identita lokalít Slovenska. Geographia Cassoviensis, 6, č. 1, s. 33–36.
Kolektív autorov (2005): Regionalizácia cestovného ruchu v Slovenskej republike. Ministerstvo hospodárstva SR, odbor cestovného ruchu, Bratislava, 114 s.
MIKUŠ, T. (2012): Fenomény budovania regionálnej identity. http://www.skts.sk/?action=article&category =2 (cit. 14. 5. 2014).
NEDOMOVÁ, A. (1995): V blízkosti hranic. Identifikace obyvatel dosídlených po 2. světové válce do českého pohraničí a jejich potomků s místem současného bydliště na příkladu Českého Krumlova a Teplic. Sociologický časopis, 31, č. 4, s. 501–515.
NEWMAN, D., PAASI, A. (1998): Fences and neighbours in the postmodern world: boundary narratives in political geography. Progress in Human Geography, 22, č. 2, s. 186–207.
NIKISCHER, R. (2013): Teritoriálna identita obyvateľov Česka a Slovenska. Geografie, 118, č. 3, s. 243–264.
NIKISCHER, R. (2014a): Regionálne povedomie a identita regiónu ako premenné v rámci procesu inštitucionalizácie regiónu. Studia Scientifica Facultatis Paedagogicae, Universitas Catholica Ružomberok, 13, č. 3, s. 83–91.
NIKISCHER, R. (2014b): Teritoriální identita obyvatel střední Evropy: komparativní analýza zemí Visegrádské čtyřky. Rukopis.
NIŽŇANSKÝ, V. (2005): Decentralizácia na Slovensku. Bilancia nekonečného príbehu 1995–2005. Úrad vlády SR, Kancelária splnomocnenca vlády SR pre decentralizáciu verejnej správy, Bratislava, 431 s.
PAASI, A. (1986): The institutionalization of regions: a theoretical framework for understanding the emergence of regions and the constitution of regional identity. Fennia, 164, č. 1, s. 105–146.
PAASI, A. (2002a): Bounded spaces in the mobile world: deconstructing regional identity. Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie, 93, č. 2, s. 137–148.
PAASI, A. (2002b): Place and region: regional worlds and words. Progress in Human Geography, 26, č. 6, s. 802–811.
PAASI, A. (2003): Region and place: regional identity in question. Progress in Human Geography, 27, č. 4, s. 475–485.
PISCOVÁ, M. (2000): K priestorovej a hodnotovej identite. Sociológia, 32, č. 1, s. 103–110.
PLECITÁ, K. (2012): Národní identita a vztah k Evropské unii: Česká republika v západo- a středoevropském srovnání. Studie národohospodářskeho ústavu Josefa Hlávky 2012, č. 1. ČVUT, Praha, 72 s.
SEMIAN, M. (2012): Searching for the Territorial Shape of a Region in Regional Consciousness: The Český Ráj (Bohemian Paradise), Czech Republic. Moravian Geographical Reports, 20, č. 2, s. 25–35.

SIWEK, T., BOGDOVÁ, K. (2007): České kulturně-historické regiony ve vědomí svých obyvatel. Sociologický časopis, 43, č. 4, s. 1039–1053.
SIWEK, T., KAŇOK, J. (2000): Vědomí slezské identity v mentální mapě. Filozofická fakulta OU, Ostrava, 98 s.
SLIMÁK, K. (2007): Tourism regions of Slovakia. http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/f/f8/Tourism_regions_of_Slovakia_sk.png (cit. 3. 7. 2014).
ŠERÝ, M., ŠIMÁČEK, P. (2013): Vnímání hranic obyvatelstvem regionů s rozdílnou kontinuitou socio-historického vývoje jako dílčí aspekty jejich regionální identity. Geografie, 118, č. 4, s. 392–414.
VENCÁLEK, J. (1998): Protisměry územní identity. Olza, Český Těšín, 208 s.
VLACHOVÁ, K., ŘEHÁKOVÁ, B. (2004): Národ, národní identita a národní hrdost v Evropě. Sociologický časopis, 40, č. 4, s. 489–508.
VLACHOVÁ, K., ŘEHÁKOVÁ, B. (2009): Identity of non-self-evident nation: Czech national identity after the break-up of Czechoslovakia and before accession to the European Union. Nations and Nationalism, 15, č. 2, s. 254–279.
ZICH, F., ed. (2003): Regionální identita obyvatel pohraničí. Sborník příspěvků z konference Evropská, národní, či regionální identita? Sociologický ústav AV ČR, Praha, 262 s.

Pracoviště autora: Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Albertov 2, 128 43 Praha 2 a Sociologický ústav AV ČR, v. v. i., Jilská 1, 110 00 Praha 1; e-mail: richard.nikischer@soc.cas.cz.

Citační vzor:
NIKISCHER, R. (2014): Správa z výskumu regionálnej identity obyvateľov Slovenska. Informace ČGS, 33, č. 2, s. 23–35.